Nagy Olga

VÁLTOZÓ MAGYAR-ROMÁN LAKODALMAS SZOKÁSOK ÁRPÁSTÓN

A kolozsvári Folklór Intézet, melynek tagja voltam, 1960-1965 között a Dés megyei Árpástót választotta ki abból a célból, hogy ott román-magyar kutatók egy csoportja teljes néprajzi monografisztikus felmérést végezzen. A falu kiválasztásánál szerepet játszott az a tény, mely az előtanulmányozásból jól kiderült, hogy itt magyarok és románok szinte azonos százalékban laknak, egymás nyelvét jól ismerik, így a falu a kölcsönhatások vizsgálatának tanulmányozására is alkalmas volt.

Én a román-magyar lakodalmas hagyományok összehasonlító vizsgálatát vállaltam el. Öt év során vissza-visszajártam, s lehetőségem volt arra is, hogy részt vegyek magyar és román lakodalmakon, s így közvetlenül figyelhessem meg a szokások alakulását.

A lakodalmas anyag – a lakodalom az emberi élet egyik fő fordulója lévén – azt a lehetőséget nyújtotta számomra, hogy a szokásanyagot egy viszonylag ép állapotában figyeljem meg, noha a paraszti gazdasági és társadalmi struktúra erőszakos megváltoztatásával, a diktatúra mind erősödő falu-felszámolási törekvéseivel ("megszűnik a falu és a város közötti különbség" stb.) nagyban hozzájárulhatott a népi értékek lassú, de biztos átalakulásához. És persze, nem feledhetjük azt sem, hogy a falu "polgárosodása" (Kósa László) óhatatlan.

A megfigyelő éppen ezért nem is csodálkozhatott azon, hogy a lakodalmas szokások kapcsán mindegyre találkozott azzal a kétellyel, mely már megkérdőjelezi az ősi hagyományt. Bizonyos szokásokat, és éppen azokat, amelyek a lakodalom *színességét, játékosságát* képviselték, valamilyen elhagyandó, együgyű dolognak tartották, miközben a az idős nemzedék nosztalgiával gondolt a régebbi színes szokásokra.

Természetesen adódott hát, hogy a lakodalommal kapcsolatos hagyományokat öregektől, középkorúaktól és fiataloktól is megkérdezzük, s így annak állandó változását, átalakulását is regisztráljuk.

Ez az anyag, mely tulajdonképpen már "történelmivé" vált, hiszen a hatvanas évek szokását, illetve az ehhez kapcsolódó mentalitást vizsgálta, úgy gondolom, mégis kiindulópontjává válhat egy jövendő új vizsgálatnak, mert hiszen a változást, alakulást igazából így mérhetjük le.

Persze, e szokásanyagban felmerülnek nagyon fontos részletkérdések: a gazdag anyagban mely mozzanatok őrződtek meg, és melyek halványultak el? Milyen jellegű ez az elszegényedés? Ugyanakkor milyen új jegyeket integrált ez az anyag?

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

E tanulmány valójában részlet egy átfogóbb tanulmányhoz, hiszen a kötet keretei bizonyos terjedelmi megszorításokat is előírnak, éppen ezért a gazdag hagyományanyagból néhány fontosabb mozzanatot választottam ki, melyek – meggyőződésem szerint – jól tükrözik a lakodalmas szokásokban a kölcsönösség és egyben a változatosság jegyeit is.[1]

I. A HÁZASSÁG ELŐZMÉNYEI

A házasságot, illetve a lakodalmat megelőző szakasz főbb mozzanatai: a *tánc* és a *vizita*. Vegyük sorra ezeket.

Táncélet Árpástón

A régi táncot nyáron hetente vasárnaponként tartották. A századforduló előtt, és még néhány évig az első világháború előtt, egy csűrben együtt mulatozott román és magyar ifjúság, nagy valószínűség szerint azért, mert a nép természetes és egészséges érzésvilágát még nem fertőzték meg a politikai irányzatok. Nem véletlen, hogy a legöregebb emberek még mindig elég jól beszélik mindkét nyelvet. Árpád bácsi erről így beszél: *"A fiatalok csak olyankor lehettek magukra, ha mennek a táncra. Most a legény elmegy a lányér, s elkéri a szüleitől, hogy engedjék, hogy jüjjen a lány táncra vele... És mikor hazamennek, feloszlik a tánc, mennek haza, akkor még hazakíséri, de akkor már nem megy be, csak hazakíséri... A szülők előtt nem ölelgetik a lányt. Régen is így vót: a szülők előtt nem! A szülők tudják, hogy szeretője a lány annak a legénynek, de előtte mégse nem, restelli, s szégyelli, hanem kimegy, mondom, és kikíséri (ti. a legényt a leány), s aztán pár csókot csókolóznak s vége..."* Adatközlő a beszélgetés végén még azt is hozzátészi: *"És mindenütt ez a szokás Árpástón, magyaroknál és románoknál egyformán szokás..."*

A régi táncokon, a múltszázadi és századeleji évektől az első világháborúig — a tánc közös lévén — a fiatalok megegyezés szerint váltakozva egy magyar és egy román táncot jártak. A cigányok a román és magyar táncmuzsikát egyaránt ismerték.[2]

Már az első világháború után a fiatalság külön magyar és külön román táncot tartott fenn. Ezek még hagyományos népi szervezkedés eredményeként jöttek létre. Viszont a második világháború után, a diktatúra éveiben itt, Árpástón már mindinkább a hatalom vette kezébe a szervezést: nem volt már külön tánc, hanem a kultúrotthonban tartották, miután előzőleg valamilyen kulturális program volt: színdarab, kórus stb. Ezek már nem a hagyományos értelemben vett táncalkalmak, s így semmi sajátos tánc-, illem- és szokásrend nem érvényesült.

Hadd jegyezzük meg azonban, hogy a kultúrotthon felelősei vigyáztak arra, hogy a román és magyar tánc egyenlő arányban kövesse egymást. Itt még tegyük hozzá azt is, hogy már megjelentek – eleinte ritkábban, később már gyakrabban – a városi táncok is. (Hiszen voltak fiatalok, akik ingázni jártak a városra!)

Szünetekben külön csoportban vannak, s ha egy román csoport elkezdi a maga énekét, vele együtt énekel a magyar csoport is, vagy fordítva. Máskor a román és magyar ifjak elvegyülve egymás társaságában együtt énekelnek román vagy magyar éneket, ami a szájukra jön. Ezek a közös alkalmak tehát igen gyümölcsözőek az egymás megbecsülése, megszeretése szempontjából.

Másfelől talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy éppen e közös együttlét valójában elszínteleníteette mindazokat a külön népi hagyományokat, a népi "etikettet", a szinte bonyolult táncrendet, mely olyan helyeken alakult ki, ahol az egyes népcsoportok nem vegyültek. Itt ugyanis az történhetett, hogy — talán ösztönösen — elhagyták a közös táncban nehézkessé váló, és már szinte alkalmatlanná vált külön-külön mozzanatokat.

A múltbeli tánc ezenkívül a szinte *kizárólagosan* közös együttlétet jelentette a leány és legény számára. Most viszont csak *egyike* ezeknek az együttléti lehetőségeknek, mert hiszen negyvenöt után a kultúrotthon a közös szereplést (mozilátogatás, színdarabok meghallgatása stb.) tette lehetővé. Ezek az alkalmak azonban — figyeljük meg! — inkább *passzivitásra* késztetik a fiatalságot, így egész szokásrend hullt ki: az együttlét meghittsége, egy sajátos népi "illemkódex" — s miért ne? —, egy értékrend, amely ezeket az együttes külön alkalmakat megszabta.

(Elég, ha ezzel kapcsolatosan arra utalok, hogy például Széken, ahol a fiatalság teljesen független, "szervezett" keretek között tartotta meg táncát, egész sereg szabály és törvény létezett az együttes viselkedésre, a leány és legény közötti megszabott kapcsolatra vonatkozóan. Egyben a táncbeli szokások gazdag társadalmi, sőt társadalomlélektani vizsgálatokra is ösztönözhették a kutatót.[3])

"Vizita"

A kifejezést a széki "népi szótárból" kölcsönöztük: Árpástón ugyanis nincs külön neve annak az alkalomnak, amikor a legény a leányos házakhoz ellátogat. Viszont nem érdektelen talán azt sem megjegyezni, hogy ezek az alkalmak Erdély-szerte azonos napokon: kedden, csütörtökön, szombaton és vasárnap kerültek sorra. Ez a hatvanas években is változatlanul maradt.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Talán nem érdektelen, ha e viziták mikéntjével is foglalkozunk, annál is inkább, mert éppen a kérdésben van a legnagyobb véleménykülönbség.

Több idős és középkorú adatközlőm elmondta, hogy az "ő idejükben" a szülők a vizita alkalmával nem hagyták magukra a fiatalokat. Mindig együtt voltak, s így semmi "helytelen dolog" nem történhetett. Igaz, tudtak arról, hogy más falvakban, például a szomszédos Décsén a fiatal pár bevonul az "első házba" vagy "tiszta szobába", s ott órákra magukra hagyják őket enyelegni. A 80 éves Balázs Árpád szerint: *"Décsébe külen mennek a fiatalok más szobába. A lány lefekszik külen valahová, vagy szüleik kedvek ellenére. Mikor bekopogtat a szeretője, lefekszik. A szülők is le vannak feküve. Ez náluk, Décsében..."* Majd hozzáteszi: *"...Décsében nem olyan jó, azér, hogy így törvénytelen gyermek születik. Felcsinálják a legények a lányokat, s aztán ott vannak a bitangokkal..."*

Ugyanakkor dicsekedve mondja, hogy Árpástón a fiatalok mindig a szülők jelenlétében találkoznak, a lámpát nem húzzák le, s így nincs alkalmuk intimebb érintkezésre.

Hogy ez nemcsak adatközlőm állítása, ti. a házasság előtti szüzesség megtartása, de Árpástóra általánosan jellemző erkölcsi felfogás, s hogy ez nemcsak régen, de ma is megvan, arra nézve egy igen érdekes, egészen újkeletű jelenségre hívom fel a figyelmet, ami románok és magyarok körében egyformán dívik. Szokásban van az utóbbi öt évben (Balázs néptanácsi titkár, Casian Ion néptanácsi alkalmazott, valamint a református és az ortodox papok közlései szerint), hogy a fiataloknál az egyházi eskü és a lakodalom napja nem esik egybe. A fiatalok megesküsznek a néptanácsnál, és az egyházi esküt meg a lakodalmat esetleg egy pár hét, sőt hónap múlva tarthatják meg. Amíg nem esküsznek meg az egyháznál, sőt amíg a hagyományos lakodalmat nem ülik meg (ez a döntő!), addig a törvényesen asszony-feleség és férj továbbra is *legény- és leánynak tartja magát*. És a legény semmi jogcímet nem formál magának menyasszonyával, valójában már törvényes asszonyával szemben, s továbbra is csak a szigorú szülői ellenőrzés mellett találkozhatnak. (Nem végeztünk vizsgálatot arra nézve, hogy az egyes falvak "szabadosabb" felfogása hogyan alakulhatott ki. Széken például a vizitán a leány fekve fogadja a legényt, aki melléfekszik. Ezzel kapcsolatosan Győri Klára gyönyörű önéletrajza is forrásnak számít.[4]) Ugyanakkor mivel magyarázható más falvakban a csak szülők ellenőrzése, jelenléte melletti ildomos viselkedés?

Párválasztás

Nem érdektelen annak a kérdésnek a vizsgálata sem, hogy a párválasztásban mennyire döntő a szülők, illetve a rokonság akarata. Ismert dolog,

hogy a paraszti élet szigorú íratlan törvényei alapján, a párválasztást illetően, a földek határozták meg a szülők kívánságát. Nos, ez a lelket és életet mérgező elv, amely szerint a fiatal csak ahhoz a lányhoz járt, akit a szülei elfogadtak, jóváhagytak, kezd eltünedezni.

Nincs meg már olyan szigorú és kötelező érvénnyel a fiataloknak a "nagynemzetségből" vagy "szegényrendűekből" való származás szerinti osztályozása sem. Paradox dolog, ám valós, hogy a minden tekintetben elátkozott kommunista diktatúra akaratán kívül hozzájárult ahhoz, hogy a házasulandóknak több joguk legyen arra, hogy érzelmeikre hallgassanak. Hiszen eltörölte azokat az anyagi feltételeket, melyek a falu "rangosabbjai" és a "rangon aluliak" között megvoltak. Sőt a régi rangosak gyakran alulkerültek, a volt szegények pedig jobb helyzetbe és rangba jutottak.

Mégis hiba volna nem venni észre azt is, hogy ez a folyamat azért ellentmondásosan ment végbe, hiszen még "emlékeztek" arra, hogy kik voltak a régi nemzetségbeliek, s ez – ha nem is döntően – még hathatott. Persze elsősorban az idősebbek tudatában. A régi középgazda csak rangosabb maradt, mint a régi szegényparaszt, hiszen ha a szegény gyümölcsöse néhány árt tesz ki, a közepesé több holdat, nyilván, az erről leszüretelt néhány tonna, sőt vagon gyümölcs birtoklásában anyagi helyzete is más, mint a szegénynek. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy ma még érvényesül valamennyiben ez az elv, bár *nem döntő módon!* A szülők javaslatait még meghallgatják. S ezért nem csodálkozhatunk azon sem, hogy az "egyrendű", egyivású családok – hogy gyermekeik frigyeit biztosítsák – nem riadnak vissza ma sem attól, hogy a menyasszonyt tizenhat éves korában már férjhez adják, nehogy a jó partit elszalasszák. Így 1962. júniusában egy lakodalomban – ahol én is részt vettem – a menyasszony szintén csak tizenhat éves volt, s a hozzátartozók így indokolták a korai férjhezmenést: a legénynek már meg kellett házasodni, mert katonaviselt ember volt, a leány tehát nem szalaszthatta el az alkalmat.

(Az eddig elmondottak szinte teljesen megegyeznek a román és magyar ifjúság felfogását és szerelmi gyakorlatát illetően.)

Íme, mit mond ezzel kapcsolatosan a már többször idézett Balázs Árpád adatközlőnk: *"A legények most már házasodnak tizennyolc éves korukban. A lány tizenhat éves korába szabad, szabad volt, hogy menjen, az most is szabad tizenhat éves korától fel. De van olyan, hogy nem megy férjhez, amíg huszonegy-huszonkét éves, ha nem kerül neki olyan legény, akit szeressen, vagy a szülei nem engedik hogy menjen valamelyikhez..."*

Megint csak vulgarizálnánk, és a bonyolult valóságot mesterségesen egyszerűsítenők le, ha nem vennénk észre itt is az osztálymeghatározottságokat. Mert amíg a fentiek a rangosakra nézve szabályként álltak, hogy ti. a párválasztásnál döntő szerepet játszottak, a szegényekre nézve régen

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

is az alakult ki, hogy a szerelemnek, a tetszésnek nagyobb szava érvényesülhetett. Hiszen szegény a szegényhez ment, s ha már így volt, akkor természetesebb, hogy mentesen az anyagi javak rabságától, szabadabban, szerelme szerint választhatott a maga fajta szegényebbrendűek köréből. Ugyanez áll a mai időkre is, hogy a szegény sokkal inkább szíve szerint s szüleitől függetlenül választ magának párt.

Arra kérdésre: *"Nincs az, hogy a szülők választják ki a legényt?"*, a következő a felelet: *"Igen, az úgy volt mostanig is, most is úgy van. Megnézik, vagyis a legény viselkedésit megvizsgálják a leánynak a szülei. Ha nekik tetszik, akkor elfogadják, hogy kérje meg a lányát, ha pedig nem, akkor elutasítják. Viszont a legénynek is, ha például egy legény azt mondja: Né szüleim, apám s anyám, el akarom venni a lányt, mit szólnak hozzá?, akkor azt mondják: Ha te jónak látod, vedd el! De azt is mondhatják: Na, jól gondolkozzál, az nem jó, nem jó családból származó. Mindkét szülőpár bele kell hogy egyezzen, csak úgy tudnak házasságot kötni..."*

Persze újból és újból hangsúlyozzuk, hogy a szülői óhaj, mely általában nem az érzelmeket, hanem a vagyoni helyzetet veszi tekintetbe, újabban már mind ritkábban találkozott a fiatalok értékelésével, sőt nem is játszhatott döntő, kizárólagos szerepet. Ez a jelenség így alakult magyaroknál és románoknál egyaránt.

Leánykérés ("Petitul")

Vasile Bezerița román adatközlő szerint a leánykérés a múltban egyfajta alkudozás, *tocmeală* volt, amikoris a fiatalok szülei részletes tárgyalásokba kezdtek a fiataloknak adott hozományt illetőleg, s ahol nemcsak azt kellett megszabni, hogy hány hold, hanem azt is, mennyi szántó, mennyi kaszáló, mennyi kert illeti őket, sőt még azt is, hogy ezek melyik dülőben vannak. Adatközlő szerint sok házassági szándék meghiúsult, mert ha elvben meg is egyeztek a szülők, mikor a hozomány gyakorlati részletezésére került a sor, összevesztek, s a házasság nem jött létre.

Trombitás Lajos 86 éves adatközlő szerint a lánykérés attól függött, *"ahogy meg tudtak egyezkedni, amit ígérnek"*. A lány szülei *"ígértek a lánnyal mindent, még a csillagos eget is, csakhogy egy-egy lányt férjhez adjanak"*. Egy fiatalkori élményéről szólva elmondja, hogy első feleségét úgy vette el, hogy háztűznézni ment egy másik legénynek más falujába, s ott a házbeliek el sem engedték addig, amíg el nem jegyezte azt a lányt, akit addig nem is látott. Így a lánykérés is megesett még akkor. Igen jellemző a régi felfogásra, hogy bár a lány egyáltalán nem tetszett neki, azt gondolta: *"annyi vagyonért érdemes elvenni, még ha vak is..."*, s így elhagyta a *"szép szeretőt, ügyes szeretőt"*.

A leánykérésnek tehát már a felidézhető múltból sem maradt valamilyen színes szokásmozzanata, csak a puszta (rigmus nélküli), süteménnyel és borral való kínálás. Valójában a puszta és nyers vásár, amit persze megelőzött itt-ott egy-egy bevezető semleges és udvarias beszélgetés.

Ami a mát illeti, a leánykérésnek már nincs "alku" jellege, de hiszen már nincsenek földek meg ezzel járó anyagi létfeltételek, amikben megegyezni kellene. Ebben a kérdésben egyetértettek román és magyar adatközlők egyaránt.

Balázs Árpád szerint a leánykérés csak formaság, és már előtte elvben nagyszerűen, minden nehézség nélkül megegyeznek a legény és a leány szülei. A leánykérés ti. már akkor történik elsőízben, amikor a legény szól a leány szüleinek ekkép: *"Nézzék, én jártam a magok házakhoz, s szerettném a magok lányát elvenni. Hogyha hajlandók volnának, hogy hozzám adják."* Ha a lány szülei valamiért ellenzik, már ekkor van alkalmuk megmondani, ilyenképpen: *"Hát nézd meg, fiam, keress mást magadnak, mer mű nem vagyunk készen a miénkkel. Még nem készek a bútorak, nem készek a párnái, nem készek a ruhái* (már ti. a menyasszonynak). *Ez még nem elutasítás. De mikor az apa azt mondja: "Keress mást magadnak" –, akkor tudja, hogy el van utasítva. Többet nem megy. Ha biztatják, akkor elküldi az ő embereit, hogy kérjék meg. Igen, ha biztatják. Elküldi az ő emberét, esetleg az apját..."*

Több adatközlő is megerősítette, hogy a tulajdonképpeni leánykérés minden ceremónia nélkül megy végbe (a sütemény- és pálinkakínáláson kívül más semmi nincs, és mégcsak nem is öltöznek tiszta ünneplőbe, hanem csak egy jobb ruhába). Annyira nincs semmilyen ceremoniális jellege, hogy még a szokásos násznagy is hiányzik. A legénnyel az apa megy, vagy a legény valamilyen egész közeli rokona, sógora, nagybátyja. A rövid és egyszerű formula után, amely kötetlen, s amelynek lényege szándékukban minden cifrázás, kertelés és játékosság nélküli bejelentése, a szülők rendszerint beleegyeznek, hogy lányukat nekik adják. (Ha nincs ilyen biztos reményük, el sem indulnak, hisz a "véleménykutatás" tulajdonképpen már megtörtént.) Utána pedig rátérnek, hogy megbeszéljék a hozomány kérdését, ami itt nem döntő jellegű, inkább tervezgetések a jövőt illetőleg: hol fognak lakni a fiatalok? Az öregekkel együtt, vagy építenek házat? (Ez a ritkább eset.) Esetleg a közeljövőben lesz módjuk építeni. Továbbá: mikor legyen meg az esküvő, mikor a lakodalom, mikor az egyházi, mikor a hivatalos, a néptanácsnál. Hány párt hajlandó hívni a lányosház, hányat a vőlegényes, honnan hozzák a cigányokat? Ha elhalasztják, milyen okból kifolyólag halasztják el: nincs még kész a menyasszony kelengyéje, bútora stb., már nincs, vagy még nincs bor, nincs disznó, amit levágjanak stb., stb. Ez tehát inkább már-már baráti egyezke-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

dés, tervezgetés a fiatalok közös jövőjét illetően. A lakodalom körülbelüli napját is akkor állapítják meg, ekkor beszélik meg az eljegyzés napját és mikéntjét, a jövendő násznagyok kiválasztását: a vőfélyek személyében is most egyeznek meg stb.

Hasonlóképpen vélekedik Vasile Bezerița adatközlő is, aki szerint ma már az a fontos: *"Să-și placă de ochii lui, unul altuia, asta-i cea mai mare problemă, că ei se înțeleg, și se învoiesc."* ("Hogy tetszedjenek egymásnak, ez a legnagyobb probléma, hogy ők tetszedjenek egymásnak és megegyezzenek.")

A lány kelengyéje

Ez a mozzanat számunkra két okból is jelentős: mert változása, jelentősége leméri, jobban mondva tükrözi a nép társadalmi-gazdasági helyzetében beállt változást, fejlődést. Másodszor azért, mert arra derít fényt, hogy ugyanabban a faluban mindkét nép azonos gazdasági-társadalmi körülmények hatására azonos módon fejleszti ki az új szokásokat, mégha a két nép szokásanyaga a múltban bizonyos tekintetben egymás mellett, de sokszor egymástól függetlenül fejlődött ki.

A múltban a lány jelentős hozománya a föld és a marha volt, eszerint a gazdagok hozománya lényegesen különbözött a szegényekétől: de ami a lakásberendezést, ruhaneműt illeti, általában az igénytelenség jellemezte még a gazdag, módos parasztok hozományát is. Ezt azért fontos leszögezni, mert éppen itt van a lényeges fordulópont. Az utóbbi tizenöt évben mindinkább a nagyobb igényesség, a szép és kellemes otthon jegyében alakul ki a lány hozománya. Nem véletlen, hogy itt is van már bizonyos hagyományosság: így például az adatközlők szerint ma már a lány visz egy szoba- és konyhabútort, amit városon készen vásárolnak, esetleg rendelnek. Ahogy az idő telt, a szoba-konyhabútor is mind szebb és finomabb, értékesebb lett. Eszerint ha az ötvenes években megelégedtek egy konyhabútorral, de azután már szobabútort is kapott a lány. Az első években festett bútort vásároltak, az utóbbi években már furnírosat. Ez Árpástón így van románoknál, magyaroknál egyaránt. S ez nemcsak itt, hanem szerte az országban mindenütt a növekvő jómód és növekvő igények megjelenésére vet fényt.[5)]

A negyvenes években a lány kelengyéje még egy ládafélából (kanapéból) állott, amibe a ruhaneműjét, a szőtteseket vitte; egy ágyból, amelyet megvetettek, s amiben az ágyneműt tartotta. Ez a múltban változott aszerint, hogy gazdag vagy szegény lány kelengyéjéről volt szó. Ámbár meg kell mondanunk, hogy ilyen tekintetben a szegény is iparkodott, hogy akárhogyan előteremtse azt a kelengyét. Ami a lány hozományát illeti, az

ágynemű tekintetében nem volt nagy különbség: általában 6-10 párna között váltakozott, ehhez járult még egy, legfeljebb két pokróc, néhány szőttes lepedő, ágytakaró s felsőruha, két vagy három rend. Bútor csak a láda, ágy, asztal, amit mind feltettek egyetlen szekérre, s ezt a lakodalom napján vitték el a vőlegényes házba.

Érdekes, hogy a hozomány növekedése, amely itt már az otthon szépítése, kényelmesebbé, szebbé tétele irányában halad, együttjár egész sor mozzanat megváltozásával: így például régen az egyetlen bútort egy szekér vitte a nászmenettel együtt, most azonban ez külön szertartássá fejlődött, s jelentősége csak nőtt azáltal, hogy nem akkor, de *előtte való nap viszik,* s nem egy, de legalább 5-6 szekérrel. Az sem véletlen, hogy lehetőleg úgy intézik, hogy minél mutatósabb, ünnepélyesebb legyen. Igaz, a szekerek, marhák, illetve lovak nem voltak felpántlikázva, de az egész nagyon szertartásosan és ünnepélyesen festett. Egyfajta kis lakodalomnak számít, hiszen elég sokan hivatalosak rá: a szekeres emberen kívül (mindenik szekér mellett egy ember, házas vagy legény, akit a románok *frate de cruce*-nek neveznek, s akik ünneplőbe öltözve mennek) mindkét részről: a menyasszony és a vőlegény részéről jelen van a násznagy és násznagyasszony. Ezenkívül nagyon sok asszony és lány. Románoknál a *drujdele,* magyaroknál a *nyoszolyólányok* azok, akik majd a szekéren ülnek, s ott énekelnek, illetve a románok esetében csujogatnak *(a hori)* az úton, amíg a hozományt elviszik. A vőlegényes- és a menyasszonyos háznál a legközelebbi hozzátartozók ünnepélyesen várják a vendégeket, akik jelen vannak a szertartásnál. Mindkét házban süteménnyel és itallal kínálják a vendégeket.

Jegyváltás ("Credință")

Ehhez a szokásmozzanathoz a múltban sem fűződött gazdag hagyományos népköltészet. E szokásmozzanat a 86 éves Trombitás Lajos szerint már az ő fiatalkorában is, tehát 50-60 évvel ezelőtt is így ment végbe, csupán azzal a különbséggel, hogy régen a papnak vittek tyúkot is, meg kendőt, ma azonban csak süteményt visznek s egy kis pálinkát. Ez így van románoknál és magyaroknál egyormán – bizonyítja Vasile Bezeriță adatközlő is.

A jegyváltás tehát mind a románoknál, mind a magyaroknál veszített hagyományosságából, bár manapság is nagy pompával tartják meg: sok párt hívnak meg mind a menyasszony, mind a vőlegény barátai körül. A jegyesség napján a vőlegény vendégei összegyűlnek a vőlegénynél, majd együtt mennek el a menyasszony után. Ilyenkor csak kínálás van mind a vőlegénynél, mind a menyasszonynál. Majd felkerekednek, s elmennek a

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

paphoz. A paphoz nem megy el mindenki, csak a legközelebbi rokonok, a násznagy és násznagyasszony. Mikor a paphoz érnek, szabadon, kötetlenül kérik a lelkipásztort (az apa vagy a násznagy, vőfély ugyanis nincs jelen!), hogy a jegyességet ejtse meg. A pap az, aki a jegyajándékot elcseréli: a menyasszony ajándékát a vőlegénynek, a vőlegény ajándékát a menyasszonynak adja. A mostani adatközlők már nem emlékeznek arra, hogy régen egyszerű zsebkendőnél – ez esetben jegykendő – mást is adtak volna egymásnak ajándékba. A román pap szerint egyesek pénzt, huszonöt lejt adtak ajándékba egymásnak. Ő figyelmeztette őket, hogy pénzt nem lehet "elcserélni". Újabban sokan jeggyűrűt is cserélnek, de ez még nem általános. A jegyesség után, amely a románoknál az egyházi előírások szerint történik, ugyanúgy a reformátusoknál is, a pap ki fogja hirdetni a fiatalokat három vasárnap egymás után. A fiatalok és vendégek a menyasszonynál mulatnak éjjel tizenkettőig. A menyasszony vendégei átlag öt-öt liter bort visznek magukkal a vendégségbe, de ilyenkor nem szokás lisztet meg süteményt vinni ajándékba.

Ami a jegyességet illeti, általában nem tart tovább, mint három hét. Rá három hétre, ha valami közbe nem jön, megtartják a *polgári esküvőt*. E három hét alatt, de a *polgári esküvő után is*, míg az egyházi és a hagyományos lakodalom meg nem történt, csupán *jegyeseknek tekintik egymást a fiatalok*. Napjainkban ritkán fordul elő, hogy a jegyesség felbomoljon. Vasile Bezeriță szerint régen elő-előfordult. Ennek oka az volt, hogy eközben a lánynak vagy a fiúnak egy vagyoni szempontból jobb házasságot kommendálhattak a rokonok, jóismerősök.

Ha a lány más falusi, az eljegyzést teljes egészében a lánynál tartják meg, vagyis más faluban. Ilyen estben a vőlegény részéről csak a legközelebbi hozzátartozók jelennek meg.

A jegyesség is, akár a jegyesség időszakában meghatározott esküvő, ma már az *év bármely évszakában* és a *hét bármely napján* tartható. Ma már nincsenek *tiltott napok*, amikor nem lehet esküvőt tartani, s amelynek a múltban babonás jellege is volt. Sőt, az adatközlők szerint minden évszakban lehet és érdemes esküvőt tartani: ősszel azért, mert van új bor; télen azért, mert vágnak disznót. Nyáron azért érdemes, mert akkor a szabadban lehet tartani. És így tovább.

A románoknál mégis van bizonyos megkötöttség. Lehetőleg elkerülik azt, hogy böjti időszakban tartsák meg a lakodalmat, mert ilyenkor sem táncolni, sem bizonyos ételeket fogyasztani nem lehet.

A hét napjai közül előszeretettel választják mégis a vasárnapot. Ennek is gyakorlati oka van: hétköznap dolgozni kell, így sokan el sem jönnének a lakodalomba. Ezenkívül a vasárnap tartott lakodalom ünnepélyesebb

lehet, az egész falu eljön a templomba, hogy gyönyörködjék a fiatal pár öltözetében.

II. LAKODALMAS SZOKÁSOK

A lakodalmas szokásokból is főleg azokra a mozzanatokra hívom fel a figyelmet, melyek a már említett két jelenséget igen jól illusztrálják: a) a játékosság megszűnése; b) a lakodalmas költészet elmaradása. (E költészet főleg az asztalozás rigmusaiban megmaradt!) Mindkét jelenség a városi hatásnak tudható be, s nem kevésbé annak a diktatúra éveiben oly sokat hangoztatott nagyonis tudatos falu-lejáratásnak, mely a falu megszűnését – mint erre már hivatkoztam – egy "boldog és jobb jövendő" reménységében megjósolta. S persze nem utolsósorban annak is, hogy az ipari vonzás – bár itt, Árpástón nem volt olyan erőteljes – befolyása azért lemérhető volt.

Másfelől itt, Árpástón is ugyanaz történt, ami szerte az országban, hogy a föld elvesztésével mindinkább a pénz, illetve a pénzen vett javak (városról vásárolt tárgyak) jelentik az új "státusszimbólumot".[6]

A hozomány elvitele

Hogy a hozomány elvitele nemcsak egyszerűen praktikus, szükséges mozzanat, de ceremoniális része a lakodalomnak, mégpedig új színekkel gazdagodva, ezt bizonyítja az a ráérősség, ahogy ezt a szertartást végzik. Hadd hivatkozzam e szokásmozzanat leírásánál arra az esküvőre, amelyen 1965 májusában részt vettem. Ezért leírom elejétől a végéig, kiemelve a folklorisztikai adatokat.

Meggondolkoztató, hogy e szokáskomplexum kapcsán főleg itt maradt meg bizonyos játékosság. Másfelől mindez azzal van összefüggésben, hogy a lány gazdag hozományával a menyasszony családja, a felkért rokonok dicsekedni akarnak. Itt tehát már a gazdasági tényező a döntő.

Szombat délután már három órakor összegyűltek a vőlegényes háznál, hogy előkészítsék a szekereket. A marhákat részben a kollektív gazdaságtól kapták, részben pedig a kollektivisták a maguk állatait fogták be, s ilyenkor a legényfiúkat küldték a szekérrel. Mielőtt elindultak volna, a szekereseket süteménnyel és itallal kínálták. Ezalatt a menyasszonyos háznál nagy volt az izgalom. Minden percben ki-kiszaladt valaki, hogy nem jönnek-e már. A bútorok mind elő voltak készítve és berendezve, lehetőleg minél előnyösebben. Az ágy megvetve, a felső takaró felhajtva, hogy lássák a nagyon szép és teljesen városias ágyneműt (két selyempap-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

lan, 10 párna nagyon szép huzattal, gépi hímzéssel, ezenkívül takarók, díványpárnák az ágyon, szőnyeg a földön, függönyök stb.). Jóllehet tudták, hogy a szekérre való felrakás pillanatában úgyis szétszednek mindent, mégis fontos volt, hogy először megtekinthesse mindenki. Ez egyfajta kiállítás-számba ment, aki feljött, végignézett mindent.

A menyasszony rokonai kérésre és kéretlenül is mutogattak, felhajtották a takarókat, kinyitották a szekrények ajtóit, s megmutatták az ágyneműt, fehérneműt. Így a beérkezett vendégek, a már említettek legalább egy-két órán át "gusztálhatták" és kifejezhették ámulatukat a szép hozomány miatt. Ez az előkészítő rész éppen olyan fontos, mint maga az elvitel, ugyanis amikor már elviszik, ott nem tudják olyan szépen berendezni, hanem csak úgy rakják le, ahova érik, tekintve, hogy a szobát úgyis ki kell üresíteni a lakodalom céljaira (tánc és vacsora esetére).

A vőlegény rokonai, emberei megérkezvén (a vőlegény részéről főleg férfiak jönnek) a násznagy meg a násznagyasszony bemennek a szobába, ahol a kelengye van. Mindjárt zajos ünneplések, kínálások következnek. A szertartást egy jóbeszédű rokon sógorasszony vezeti. Tréfálkozva kérdi, hogy miért jöttek, majd panaszkodni kezd, hogy ők mennyit dolgoztak, amíg ezt a szép kelengyét előállították. Mutatja ujjait, amelyekről még a köröm is lekopott a sok varrásban, hímzésben. Célzásokat tesz arra, hogy ingyen nem viszi ki innen senki a kelengyét. A vőlegény részéről a násznagy, vagy más hozzátartozó beszél. Kijelenti, hogy nem kívánja ingyen. A szoba tele van most emberekkel. A vőlegény emberei inkább az ajtóban állnak, a menyasszony hozzátartozói viszont valósággal körülállják, mintha meg akarnák védeni a bútorokat, nehogy kivigye valaki.

A legfiatalabb nyüszülányok (a menyasszony unokatestvérei, tíz-tizennégy évesek) várják, hogy kiváltsák tőlük a hozomány egyes darabjait. A szertartást vezető asszony azt mondja: "Jól van, elvihetitek, de nézd meg, mi itt ezekkel a lányokkal annyit dolgoztunk, hogy ingyen nem vihetitek el!" Mire a felelet: "Nem is akarjuk ingyen!" Előzőleg volt egy kis játék is: a vőlegény emberei megpróbálják tréfából, hogy elragadjanak egy-egy darabot anélkül, hogy kiváltanák. Az asszonyok utána szaladnak, s kényszerítik őket, hogy visszategyék. Ahogy egy darabot átvettek, egy-egy ötlejest csúsztattak a lányok kezébe, lehetőleg úgy, hogy mindenik rokonleányka, még az apróbbak is kapjanak a pénzből.

A kihordás és felrakás nem összevissza történik. Az első szekérre a nagyágyat teszik fel, amelyet szépen megvetnek úgy, hogy lássék a szép ágynemű. A másik szekérre is tesznek még az ágyneműből, ami nem fért a nagyágyra. Harmadikra asztalt, azt is szépen megterítve csipkével, nippekkel. A fenti lakodalomban összesen hat szekér volt.

(Itt egy apró megfigyelés és kitérő, ami a hagyományokhoz való viszonyulásukat illeti. Amikor a bútorokat már ki kellett vinni, az asszonyok még mind folytatták volna a játékot az alkudozással, kiváltással. Az asszonyok nyilvánvalóan élvezték is. Künt azonban megindult egy kis esőcsepergés. A férfiak halkan összesúgtak, siettetni akarták a bútorok kivitelét, hogy meg ne ázzanak. Általában az volt a benyomásom, hogy unták ezt a játékos tréfálkozást a hozomány kiváltásával, amit a nők nagy odaadással figyeltek. Többen meg is jegyezték halkan, hogy bolondság semmiséggel tölteni az időt, a bútor megázhat. Majd más mozzanat alkalmával is megfigyelhető volt, hogy a hagyományosság őrzői ma is éppenúgy az asszonyok, mint régen.)

Amikor az asszonyok elrendezték az összes szekeret, feltettek szépen, mutatósan minden szekérre valamit (például a díszpárnákat, terítőket, csipkéket úgy helyezik el, hogy minden szekérre jusson szépen belőlük), egy vagy két leány elhelyezkedik minden szekéren.

(Érdekes, Széken régen a szekereken csak asszonyok voltak, úgy hívták őket, hogy "szekér-asszonyok", itt viszont lányok is részt vesznek e mozzanatban. Valószínű, a hagyomány merevségének felengedését, a hagyomány széttörését jelenti az, hogy nincs szabály, ami a szekerek kísérőjét illeti.)

Ahogy a szekerek a kapun kimennek, a lányok – ha magyarok, elkezdenek énekelni, ha románok, csujogatni. Tekintettel arra, hogy Árpástó vegyes község, s rendszerint magyarok és románok is jelen vannak a lakodalomban, az együttlevés, közös szereplés számos módozata alakult ki. Így például, amikor a román lányok csujogattak, a magyarok hallgattak. Azután elkezdtek a magyarok énekelni, a románok addig vártak. Volt olyan ének, amit együtt énekeltek magyarok és románok. (Nem sikerült még kibogoznom az okát: lehet, hogy egy bizonyos nemzeti elzárkózásnak lehetne betudni – bár ez nem tudatos náluk – azt a tényt, hogy a magyarok sietnek kijelenteni, hogy ők nem szoktak csujogatni. Hogy Árpástón csak a románok csujogatnak, ezt több adatközlő is említette. Sőt mit több: gyakori unszolásomra is Balázs Árpád 80 éves, Trombitás Lajos 85 éves, Balázs Anna 48 éves és más adatközlők egyetlen magyar csujogatást sem tudtak, viszont az említettek közül ketten: Balázs Árpád és Trombitás Lajos tudtak román csujogatásokat és elég szép számmal. A lakodalmak alkalmával tanulták, mivel a nászmenetkor a román lányok ("drujdele") mindig csujogatnak magyar lakodalmak alkalmával is.)

Amikor a szekeres megérkezik a vőlegényes házhoz, a legközelebbi hozzátartozókat, a menyasszonyos ház képviselőit a lépcsőfeljáraton vagy a küszöbön fogadják. A násznagyot és a násznagyasszonyt megölelik, megcsókolják. Következik a kínálás pálinkával és kalaccsal, illetve tésztával.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

(Itt újra kell egy kis kitérőt tennem: a menyasszony – bár nem szokás, és nem is illik –, ő is ment karonfogva a szekerek mellett. Előzőleg volt egy kis vita, hogy menjen-e vagy sem, mivel nem szokás. Azonban hamarosan belenyugodtak: miért ne mehetne? A megfigyelt lakodalom esetében többször is volt alkalmam tapasztalni *ingadozást abban a tekintetben, hogy hagyományosan járjanak-e el vagy sem,* és minden esetben a praktikusság, az ésszerűség elve döntötte el a kérdést, háttérbe szorítva a hagyományos szempontot.

Utána kezdik behordani a bútorokat, ideiglenesen elhelyezik, s lehetőleg minél hamarabb, hogy a megterített asztalhoz ültessék a vendégeket, és süteménnyel és itallal, borral vagy cukrozott pálinkával kínálják őket. A vendégek még két órát is elüldögélnek, énekelve, tréfálkozva, beszélgetve az asztal körül. Ilyenkor ha románok és magyarok vannak együtt, románul is és magyarul is énekeltek.

Még egy érdekes, apróságnak tűnő megfigyelés: régen a fiatalok néhány bútorát nem rendezték külön szobába: az a pár bútor nyugodtan elfért az egyes szobákban; a párnákat esetleg a nagy szobában helyezték el, ahol rendszerint nem laktak, de az volt az ünnepi szoba. Most szinte már kialakult a mai idők igényeinek megfelelő "hagyomány": a fiatalok rendszerint egy egész külön szobát kapnak, ahol az új bútorokat helyezik el, s ahol ők is lakni fognak. (Nem hálnak tehát egy szobában, és nem laknak egy szobában az öregekkel.) Érdekes, hogy már az új lakásokat is háromszobás-konyhásnak építik, amelyből egy szoba a fiataloké, a konyha közös addig, amíg nem szállnak ki, s nem építenek maguknak új lakást. Rendszerint a legszebb szobát adják át a fiataloknak, s az öregek meghúzódnak a kisebb szobában, sőt olykor a konyhában.

Meg kell említenem végül, hogy a hozomány ilyen ünnepélyes külsőségek között való elvitele főleg az utolsó öt évben fordult elő először. Ez az igények növekedését bizonyítja.

Asztalülés

A lakodalmas szokások közül azért választottam ki éppen az asztalülést, mert – nem véletlenül – ez a szokásmozzanat még őriz hagyományos jegyeket, ugyanis ennek keretében történik az *ajándékozás* éppúgy, miként a *menyasszonytáncoltatás.* Valójában mindkettő megmaradása azt bizonyítja – miként az előző epizód, a hozomány elvitele –, hogy mind nagyobb szerepet kap a gazdasági tényező, a résztvevők szinte hivalkodva és, mondjuk így, versengve mutatják fel jómódukat, gazdasági előmenetelüket; ez érvényesül a hozomány játékosnak álcázott körülményes mutogatásában éppúgy, miként az ajándékok növekvő értékében. Tegyük azt is

hozzá, ez manapság már nem természetbeni, hanem – pénz. Ha elgondolkodnánk e jelenségen, mely országos tendenciát utat, akkor azt valami sajátos "kompenzációként" tarthatnánk számon az elvesztett régi rangért, földért és midnenért, ami ezekkel járt.[7)]

És most lássuk részletesen az asztalülést!

A lakodalmas menetnek a templomból való visszatérése után kerül sor az asztalülésre. Árpástón sajátos szokás, hogy több asztalülés is van: külön a *fiatalság számára a lányos háznál;* más asztalülés van este a *felnőttek számára a lányos háznál.* Ugyanúgy a *vőlegényes háznál* is külön asztalülés van fiatalok és öregek számára.

Ez a szokás azzal függ össze, hogy itt a fiatalság nem lehet együtt a felnőttekkel. A fiatalok mulatsága az esti órákig tarthat, attól kezdve másnap hajnalig tart a felnőttek mulatsága. A fiatalok mulatságán a felnőttek közül csak az örömszülők s a násznagy és násznagyasszony vannak jelen, míg a felnőttekén a fiatalok közül mindössze a két vőfély (természetesen az ifjú pár is!)

A több asztalülés mind hozzájárult ahhoz, hogy az asztalozás a maga jelentőségéből veszítsen. (Más falvakban egy fő asztalülés van.) Ennek ellenére, hogy mindenki leróhassa a maga ajándékát a fiatal pár számára, minden egyes asztalülésnél ajándékozás történik.

Az asztalozást két szobában ejtették meg. Nyáron kint szokták a csűrben, különösen ha nagyon sokan vannak. Mivel csak a fiatalok vannak itt, így azok számára terítenek, és este későn majd külön fognak teríteni a felnőtteknek is. Egyékbént mindkét asztalozás ugyanúgy folyik le: ugyanazok az étkek (lásd ott!), ugyanúgy hordják fel az étkeket a vőfélyek. Csakhogy míg régen az asztalozásokon számtalan vőfélyes rigmus hangzott el, mindenik ételt ünnepélyesen egy-egy ilyen rigmus kísért: külön káposztára, húslevesre, pecsenyére, sültre, borra, pálinkára stb., most itt egyetlen vőfélyes vers sem hangzott el. Ennek ugyanaz a két oka van, mint általában a többi hagyományos mozzanat elmaradásának. Az emberek nem igénylik már. (Az öreg adatközlők szerint: *"Ma csak arra néznek, hogy egyenek, igyanak; más nem érdekli, bezzeg régen de szép volt!"*)

Ugyancsak érdemes azt is megemlíteni, hogy az asztalülésnél mind a román, mind a magyar lakodalmas szokásokban fennmaradt még bizonyos hagyományosság, ami a sorrendet illeti: a menyasszony és vőlegény mellett a násznagy ül, a menyasszonyhoz közel a legközelebbi rokonok, de a többiek leülése tekintetében nincs már semmilyen hagyományosság.

Ami az asztalozásnál a hagyományosságot illeti, Balázs Árpád 80 éves adatközlő még tud arról, hogy van főasztal (első asztal), ott ül a násznagy, násznagyasszony, vőlegény, menyasszony, utána a legközelebbi rokonok, utána a közeli rokonok, *"ki hogy fér el az asztalnál"*. Tehát ez a szigorú

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

hagyományosság már kezdett széttörni. A másik két asztalnál már mindenki úgy ül le, *"ki hogy éri"*. A szempont a praktikusság. Fal felé akar kerülni mindenki, nehogy a vőfélyek leforrázzák. Van is ilyen vers, amely erre utal. "Most már ne tántorodjék előttem senki,/ Mer a nyakát hamar leforrázom neki."

(Vesd össze ezzel kapcsolatosan azt a tényt, hogy a századfordulón az asztalüléssel kapcsolatosan számtalan hagyományos szokás élt még, ami az étkezés mikéntjét, az ülés sorrendjét stb. illeti. Például kölcsönösen esznek-isznak egymás tányérjából, illetve poharából; menyasszony, vőlegény, együtt eszik-iszik. E szokások babonás tartalma nyilvánvaló, Árpástóról nyomtalanul eltűntek.) [8)]

Ajándékozás

Asztalülés és ajándékozás szinte egymás szinonímái: a lakodalmas ház ételtel-itallal tiszteli meg a vendégeket, viszont a vendégek is tudják, hogy ez egyben ünnepélyes alkalom arra, hogy ajándékaikkal hozzájáruljanak a fiatalok jövendő életének megalapozásához.

Az ajándékozást mindig a násznagy indítványozza és irányítja, ő szólítja fel az egybegyűlteket pár szóval, kötetlenül: *"Most már köszönjük a házigazdáknak az ő szívességüket, s mi pedig gondoljunk arra, hogy a fiataloknak, az új pároknak, akik fészket raknak, mennyi mindenre van szükségük! Ezért ki-ki ajándékozzon jó tetszése szerint."*

Az ajándékozás az asztalnál rendszerint pénz szokott lenni. Régen ez a pénzbeli adományozás szinte szimbolikus volt, nem lévén jelentős összeg, hiszen valójában természetbeni ajándékozás volt divatban: disznó, malac, borjú, juh stb. Trombitás Lajos 86 éves adatközlő szerint még a lakodalom költségei sem kerültek ki az ajándékozók összegéből. *"Csak krajcárokat adtak* – mondja –, *régen nem voltak olyan gálánsak."*

A pénzbeli ajándék értéke évről évre nőtt. A hatvanas években az is észrevehető tendencia volt, hogy mindinkább túllicitálják egymást. Így alakult ki az a szokásrend, hogy fiataloknál a minimális 20-25 lej, míg a felnőtteknél a 100, sőt 200 lej is illendő ajándék volt.

Persze az ajándékozás összege több mindentől is függ: milyen közelebbi vagy távolabbi rokonságban van az ajándékozó és a megajándékozott; milyen jóbarát, közeli vagy távoli szomszéd stb. Ottlétemkor több adatközlő is állította: a hatvanas években az ajándékozások összege kétnégy, sőt hatezer lejre is felment.

(Hadd tegyem hozzá, hogy Udvarfalván, ahova az ötvenes évektől kezdve szinte a hetvenes évekig visszajártam, megdöbbentő volt ugyanaz a tendencia, az ajándékozott összeg növekvő értéke, az egymás túllicitálása.)

Hadd hivatkozzam Losonczi Ágnesre, aki alapvető tanulmányában ezt a jelenséget általánosnak tartja: a földjétől mint legfőbb értékétől megfosztott paraszt mindinkább pénzen vett tárgyakba "kapaszkodik". Tegyük hozzá: ezt valójában a falu egyfajta traumatikus állapotának tekinthetjük.

Rigmusok nélkül

Régen, még Balázs Árpád idejében, tehát a harmincas években az asztalozáskor számtalan rigmus-változat volt forgalomban, s egyetlen tálat sem szolgáltak fel anélkül, hogy ne mondtak volna valamit. Ezenkívül a két vőfély itt szokta elmondani a tréfás szövegeket a *házasság mellett* vagy *ellen. Ellenbeszédeknek, vágóverseknek* stb. nevezték őket. Ezeket akkor szokták elmondani, amikor két tál étel között szünet van, hogy lekössék a hallgatóság figyelmét, ne unatkozzanak, s türelmesebben várják meg a következő tál ételt. A következő fázis az volt, hogy csak *egy-egy célzatot mondtak el a tál-ételre.* A következő az, hogy nem mindent *köszöntöttek fel,* hanem csak bizonyos *ételeket* aszerint, hogy a vőfélynek melyik rigmus tetszett. A továbbiakban a felköszöntő versek száma egyre apadt. Ma is el-elmondanak egyet-egyet, amit a vőfély tud. [9]

Középkorúak és fiatalok szerint ma már unja a nép, ha már ott van az étel, falatozni akar, s nem akarja nyújtani a szót feleslegesen. A másik ok – véleményem szerint – az előzőből folyik, hogy ti. a menyasszony egyik vőfélye sem tudott verset (ha tudott volna, mondott volna bár egyet), de tény az, hogy ha a közösség ezt igényelte volna, akkor tanult is volna. Persze ez a kihagyás nem maradt el egyik napról a másikra.

Balázs Árpád ez utóbbit azzal magyarázza, hogy a mostaniaknak *"nincs türelmük, nem születnek ilyenre. Na, már ne tarts olyan hazugsággal, azt akarod, hogy ne együnk, igyunk? – mondják, régen meg is éljenezték az ilyesmit!"*[10]

S hogy ez a magatartás a vőfélyversekkel szemben asztalozás közben általános, ugyanúgy előfordul a román lakodalmakon is, arra nézve hadd említsem meg a következő példát. Sechei Machedon 57 éves, valamikori vőfély, még maga is felköszöntötte az ételt és italt: *"se descântă supa de carne, sărmăluța, se descântă la vin și la rachiu. Se fac fel de fel de glume la masă. Asta și la mireasa cât și la mirele"* – mondja.

Szószerint közlöm adatközlőm szavait, mert ezek még jobban árulkodnak arról, hogy az ételek felköszöntésében valamilyen hiedelem is rejtőzik. S *"se descânta"* ugyanis egyfajta mágiát sejtet, amely már csak nyelvi emlékként maradt meg.

Másfelől a 38 éves Vasile Bezeriță, aki fiatalkorában még tanult Sechei Machedontól, már nem tudja ezeket a rigmusokat. Úgy emlékszik rá,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

hogy már a negyvenes évek végén a román lakodalmakból is elmaradoztak ezek a felköszöntő rigmusok.

(Kedves adatközlőm, az öreg Balázs Árpád nosztalgiával gondolt a harmincas, negyvenes, sőt még az ötvenes évek elejére, amikoris őt hívták meg vőfélynek, hiszen ő volt az egyetlen, aki tudta még az étkezéseknél szokásos vőfélyverseket. Sőt azzal is dicsekedett, hogy még a szomszédos falvakba is őt hívták el, mert már a környéken is kivesztek a vőfélyversek.[11])

A falunak ez a túlságos "formabontása", ami a hagyományokat illeti – tán nem tévedünk, ha ezt feltételezzük – azzal a gazdasági jelenséggel is kapcsolatban van, hogy Árpástó mint híres gyümölcstermesztő falu messze földre (pl. Moldvába, a Regátba) is vagonszámra vitte az eladandó gyümölcsöt. Másfelől viszont a szomszédos Décse ugyanakkor hagyományőrzőbb maradt. Bár ez árnyalati különbségekre nincs biztos magyarázatunk, annyit elmondhatunk, hogy ez arra figyelmeztet: a hagyományőrzésben, illetve annak elhagyásában az árnyalatokra is kell ügyelnünk.

Viszont – miként láthattuk – a diktatúra *egyneműsítő hatása* különböző modellű falvakban egyaránt érezhető volt.

Menyasszonytáncoltatás

A menyasszonytáncoltatás valamikor a lakodalmas szertartás egyik ünnepélyes, pompás és mutatós mozzanata volt. Trombitás Lajos 86 éves adatközlő még emlészik rá: a saját esküvőjén is volt "menyasszonytáncoltatás". Lényege az, hogy vacsora után ki-ki járhat egy-egy fordulót a menyasszonnyal. S a menyasszonytáncát meg kell "vásárolni", s egy pár fillért kell bedobni egy tányérba egy-egy fordulóért. Ha valaki még egyszer akart táncolni, akkor újra bedobott valami jelentéktelen összeget, s újra táncolhatott. A menyasszonnyal táncolni tisztesség, kitüntetés volt. Érdekes azonban, hogy ahogy a nép érdeklődése és ízlése megváltozott – számára ez már nem jelentve semmilyen látványosságot –, utóbb csak a pénzszerzés lehetőségét látták benne. Trombitás Lajos adatközlő például arról panaszkodott, hogy milyen bolondság volt a menyasszonytáncoltatás, *mert azzal nem gyűlt be semmi jövedelem.* Ezt mondja: *"...megfogta a menyasszonyt a kezitől, s annyit forgatta, ameddig megbolondult... Ott eltáncoltatta, ameddig megbolondult, öt vagy hat fillérért."* Majd hozzáteszi: *"Elég marhaság volt! Szamárság volt!"* Később pedig az asztalozás alkalmával történő ajándékozásról beszélve ezt mondja: *"Most a lakodalom jobb."* (Itt elsősorban az anyagi előnyökre céloz.)

A menyasszonytáncoltatás elmaradásáról szólva mások úgy vélekednek, hogy *"most kímélni akarják a menyasszonyt, mert az nagyon elfáradt*

a sok táncoltatásba" (Balázs Árpád 80 éves szerint). A mai fiatal nemzedék és a középkorúak már nem tudnak a menyasszonytáncoltatásról, csak hallották, hogy volt régen Árpástón is.

Vasile Bezeriță a menyasszonytánc elmaradása kapcsán így vélekedett: *"nem érdemes fárasztani a menyasszonyt"*, hiszen az asztalülésnél úgyis mindenki megadja, ami illik.

E megjegyzésből egyben jól kitűnik az is, hogy már csak a pénzszerzési lehetőséget látták benne, ami ma már nem illő, a hatvanas években; viszont a játkosságot, a színességet, a ceremoniális értékét már nem érzékelték.

Menyasszonybúcsúztatás

Az asztalozás után következik a menyasszonybúcsúztatás. Ez közvetlenül az asztalozás után és a menyasszonynak a szülői háztól való végleges eltávozása előtt történik. A menyasszonybúcsúztatás a lakodalmas szertartás egyik kiemelkedő mozzanata. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy míg Árpástón a lakodalmas vőfélyköltészetnek majd minden darabja kihullott, s a mostani nemzedék nem tanulja meg az egyes verseket, a menyasszonybúcsúztatást minden vőfélynek illik megtanulni, mert arra még nem volt példa, hogy ez elmaradt volna. Ez ugyanis egyik legmeghatóbb jelenet, amikor a menyasszonyt elbúcsúztatják nemcsak szüleitől, rokonaitól, de a szülői háztól is (ezután a vőlegény házában fog lakni), és egyben a leányságától is. Néhány évvel ezelőtt a *siratóest is búcsúztató volt a lányságától, lány- és legénybarátaitól.* Most a leányélettől való megválás ebben az egyetlen mozzanatban fejeződik ki.

Maga a búcsúztatás mozzanata megmaradt, de egészen rövidített formában. Míg azelőtt külön-külön és más-más szavakkal búcsúztatták a menyasszonyt apjától, anyjától, testvéreitől, legény- és lánybarátaitól, násznagytól stb., most megelégszenek azzal, hogy egyetlen versben búcsúztassák el valamennyitől.

Amikor részt vettem a már említett lakodalomban, az asszonyok még sírtak, a férfiak unták, és türelmetlenek voltak. Többen nevettek, hogy milyen *"cirkuszt rendeznek ezek a fehérnépek"*. Egyesek odasúgták a vőfélynek, hogy rövidítse meg a búcsúztatót, hogy legyen már vége. A férfiaknak és a nőknek a hagyományokkal szemben eltérő hozzáállása, magatartása – miként erről már esett szó –, mindenütt megmutatkozik. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az asszonyok hagyományőrzését már nem kezdte ki valamiképp az idő. Hiszen ha ragaszkodnak is ahhoz, hogy a menyasszonybúcsúztatáskor sírjanak, már nem ugyanolyan mély meggyőződéssel csinálják végig, mint valamikor. Ez derült ki az öregek és

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

középkorúak, illetve a fiatalok beszédéből. Az idősek elmondták, hogy a régi asszonyok valódi könnyeket sírtak, *"nemcsak úgy szokásból, mint manapság"*, mert hiszen átérezték, mit is jelent az asszonyi sors. Ebben benne volt a parasztasszonyi sors kiszolgáltatottságának az ösztönös megérzése. (Egy széki lakodalmas énekben ez ki is fejeződik: "Hullani kell a virágnak,/ Eskünni kell a leánynak." Ám az idézett széki népdal így folytatódik: "Hullani kell a levélnek,/ Eskünni kell a legénynek..." E sorok meggondolkoztatóan utalnak arra, hogy a legkeményebb paraszti létben is a szülők saját sivár életük kompenzálásaként az ifjúságnak biztosítottak bizonyos könnyebbséget, szabadságot. Ezt a vizita, a tánc, a fonó, s ezen belül a játékosság jelentette.

Arra is fel kell figyelnünk, hogy amikor a középkorú asszonyok megvallották: *"Sírunk, mer ez a szokás"*, de mindjárt hozzá is tették: *"A mai asszonynak már nem is olyan sírnivaló a sorsa!"* – ez utóbbi megjegyzés meggondolkoztatóan utal arra, hogy a kommunista diktatúra felvállalt "feminizmusa" valamiképpen hatott, legalábbis abban, hogy a régi közmondás: "Az asszony verve jó!" – már nem igazán érvényes.

* * *

A jelen dolgozat, mely – emlékeztetek rá – csupán részlete egy nagyobb tanulmánynak, remélhetőleg alkalmas mégis bizonyos kérdések felvetésére, az esetleges válaszadás lehetőségére is.

a) Ez a kérdésfeltevés és válaszadás annál inkább lehetséges, mert hiszen éppen a lakodalmas szokások a legszínesebbek, pompásabbak, s így a leggazdagabb hagyományosságot képviselik. Valójában a múltbeli nehéz paraszti lét egyfajta kompenzációja volt, amely kijárt az új életre elinduló ifjú párnak.

b) Annál izgalmasabb annak keresése, hogy ez a valamikor oly gazdag, színes és pompázatos szokásanyag hogyan – és mi okból? – kezdett mindinkább kiürülni,elszegényedni, és épp a játékosság, ünnepélyesség, színesség kárára.

c) Ugyanakkor a lakodalmas szokásokban városi hatásra egyfajta nyitottság nyilvánult meg: városi, már mindinkább nem hagyományos ételek készítése, a rideg anyagiasság eluralkodása (lásd a mind nagyobb pénzértéket jelentő ajándékozást, a versengést abban, hogy minél többet ajándékozzon pénzben). Ez – nem vitás – annak az új státusszimbólumnak a kialakulását jelezte, mely a valamikori földek elvesztésének kompenzálására alakult ki.

(Ugyanakkor érdekes módon megfigyelhetünk egy ellentétes tendenciát is: a városi párok – és éppen az elmúlt időszakban – a vendéglőkben

megtartott ünnepi vacsora alkalmával több ilyen hagyományos szokást felvettek (megőriztek), hogy az ünnepélyességet fokozzák. Ez a jelenség paradox módon ment végbe az elmúlt évtizedekben: míg a parasztok kezdik szégyellni hagyományaikat, népi értékeiket, a városiak kezdik felkarolni a régi értékeket. (L. a népi kerámia, hímzés, szőttes, táncház stb. városi "divatját".)

(Udvarfalvának, e városszéli falunak városiasodása a leglátványosabb volt: egy asszony elmondta, hogy gyönyörű szőttese, melyet valamikor a "tiszta házban" tartott, kikerült a konyhába, míg a városi unoka elkérte, hogy saját lakásának díszéül szolgáljon.)

d) Vizsgálatunk idején, a hatvanas években már jól kibontakozott az a fajta "váltás", melyről előzőleg szóltunk. Az öregek emlékezetében még rekonstruálhatók voltak a régi szokások, esetleg még éltek is, de már kihullott belőlük épp az, ami valamikor éltette ezeket, átminősült, s egyben már integrálódtak a városi hatások.

e) Az árpástói román és magyar anyag akármilyen felszínes egybevetése mégis jól felmutatta azt az *egyneműsödési tendenciát*, amely valójában egységesen hatott mindkét népcsoport szokásaira, hogy ti. a régi szokások megvetendőek, az új módi: a városi.

Ebben – ne feledjük – *a falu felszámolásának tudatos politikája kért részt!*

Végeredményben e tanulmányrészlet főleg kérdésfeltevés akar lenni, valamint azt kívánja hangsúlyozni, hogy a szokásanyag-leírásokban mindig essék szó a *változásról*, az *alakulásról*, valamint arról, hogy mindezt milyen szociológiai, illetve szociálpszichológiai tényezők határozzák meg. Nem felejtkezve meg természetesen arról sem, hogy az egyes falvak ebben a váltásban, változásban differenciáltan vettek részt, s nekünk fontos az árnyalatokra is ügyelnünk.[12)]

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Jegyzetek

1. A tanulmány nem jelent meg sem a rövidített, sem a teljes formájában.
2. A szokásanyaggal kapcsolatosan a régi hagyomány magyar anyagát két nagyon idős embertől gyűjtöttem: Balázs Árpád 80 évestől és Trombitás Lajos 86 évestől. A román anyagot Vasile Bezeriţă 38 évestől, aki maga is éveken át vőfély volt a román lakodalmakban.
3. Ezzel kapcsolatosan l. Nagy Olga, 1959, 864-872.
4. Győri Klára könyvének *Lányság és szerelem* című fejezetében részletesen szól arról a szabadosságról, mely a leány- és legény-viszonyt jellemezte (Győri, 1975, 94-122).
5. Ez a jelenség szinte egyetemesnek mondható: 1950-1960 között gyakran visszajártam a jómódú kollektivista faluba, Udvarfalvára: ott figyeltem meg először, amit aztán másutt is tapasztaltam, hogy a lakodalomban a lány hozománya szinte két évenként ugrott mind többre és többre.
6. Ezt a jelenséget Losonczi Ágnes a szocialista időszak általános jegyének tudja be. Az elvesztett értékek helyett "tárgyakba való kapaszkodásról" beszél (Losonczi, 1978).
7. Hasonló következtetésre jut Losonczi Ágnes már idézett munkájában.
8. Szendrey ennek hiedelmi hátteréről beszél (Szendrey, 1932, 31-32).
9. Később is találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a szokások színessége megkopott. L. ezzel kapcsolatosan Horváth István találó szavait: "Csökkent a lakodalom szépsége. Kispolgári mintára szabódott át." (Horváth, 1971, 139).
10. Ugyanakkor más falvakban még a hatvanas években, sőt később se mondtak le a vőfélyversekről. Utalhatunk itt Kispetrire és Inaktelkére, valamint Székre. (L. Nagy Olga, 1989.) Utalhatok még Jung Károlyra, aki "szertartásmesterekről" beszél, akik – bár idősebbek – ma is felvállalják a vőfély szerepét, s akik a vőfélyrigmusokat még fejből diktálták le. (Jung, 1978.)
11. Az általa lediktált vőfélyversek a kolozsvári Folklórintézet archívumában találhatók.
12. *Merre tart a falu? Utak, esélyek* című tanulmányomban különböző "falumodellekről" beszélek. Korunk, 1991, 6.sz. 682-689.)

Irodalom

Győri Klára
1975 Kiszáradt az én örömem zöld fája. Buk.
Horváth István
1971 Magyarózdi toronyalja. Írói falurajz. Kolozsvár
Jung Károly
1978 Az emberélet fordulói. Gombosi szokások. Újvidék
Losonczi Ágnes
1978 Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Bp.
Nagy Olga
1959 Széki fonó. Korunk, 864-872.
1989 A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák. Bp.
1991 Merre tart a falu? Utak, esélyek. Korunk, 6.sz. 682-689.
Szendrey Ákos
1932 Az új pár együttevésének jelentősége a házasságban. Ethn. XLIII. 31-32.